

Ірина САХНО
(Київ, Україна)

УДК: 94(477).930.272 В. Винниченка

Листування В. Винниченка як джерело дослідження його психологічного портрета

В. Винниченко був неординарною і багатосторонньою особистістю. Дослідникам він може бути цікавим не лише як політик, письменник чи художник, але і як людина. Його складний, суперечливий характер може бути об'єктом психологічного дослідження. Епістолярна спадщина є незамінним і чи не найважливішим джерелом для висвітлення психології В. Винниченка, вона більшою мірою, ніж інші джерела допомагає зрозуміти його суперечливий характер. Це пов'язано з тим, що інформація в листуванні носить більш особистісний характер і проливає світло на психологічні риси В. Винниченка. Саме в листах відображені рефлексії автора, погляди, самоаналіз, стиль спілкування з різними людьми, думки кореспондентів про В. Винниченка, за допомогою листів можна реконструювати життєві події та звички автора, що в свою чергу є матеріалом для відтворення психологічного портрета. Аналіз масиву листування допомагає зрозуміти глибини, в тому числі й підсвідомі, мотиви дій письменника і політика.

Спеціального дослідження, присвяченого вивченню характеру В. Винниченка за матеріалами його листування не було, його листи лише частково використовувалися в різних працях, присвячених В. Винниченку, для характеристики тих чи інших його психологічних рис. Зокрема, В. Гусев та Л. Лозинська в своїй статті залучають листи В. Винниченка до М. Гоженко, написані ним під час перебування в Лук'янівській в'язниці, які відображають його психологічні особливості [1]. В. Панченко у своїх монографіях [2, 3, 4] давав психологічну характеристику своєму герою, використовуючи його листування. Н. Миронець аналізувала характер В. Винниченка на основі його епістолярної спадщини в рамках просопографічних досліджень [5]. Її

ж перу належить документальна розповідь про стосунки В. Винниченка з Л. Гольдмерштейн, написана на основі їх листів, які є унікальним джерелом для розуміння поведінки та психологічних особливостей В. Винниченка [6].

Частина листування В. Винниченка опублікована, читачі вже ознайомлені з листуванням В. Винниченка з М. Коцюбинським, М. Горьким та О. Олесем [7, 8, 9]. Особливо цікавим для дослідження його психологічного портрета є листування з Є. Чикаленком, опубліковане Н. Миронець [10, 11, 12, 13], з дружиною, частково опубліковане В. Кузьменком [14], Т. Заболотною [15] і Н. Миронець [16].

Однак, більшість листів В. Винниченка і до нього не опубліковані. У даному дослідженні поряд з опублікованими листами, використовуються листи, що зберігаються в особових фондах В. Винниченка в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВО України) (ф. 1823), в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАНУ (ІР НБУВ) (ф. 293), у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту української літератури імені Т. Шевченка НАН України (ВР ІЛШ) (ф. 171). Зокрема, до дослідження залучене листування з дружиною [17, 18, 19] та іншими жінками: М. Барановою-Берзінг [20], близькими подругами К. Голіцинською [21], Л. Гольдмерштейн [22], С. Задвиною [23], А. Пігулович [24], Л. Рідник [25], особисто не знайомими В. Биковою [26] та О. Тарариковою [27], приятелями Л. Юркевичем [28] та В. Левінським [29, 30].

Метою даної статті є дослідження листування В. Винниченка як джерела до розуміння психологічних особливостей його характеру, зокрема, організації чуттєвої та ментальної сфер, темпераменту, способу взаємодії з оточуючим світом та ін.

Досліджуючи листи В. Винниченка, можна помітити, що головною особливістю його характеру було поєднання надзвичайної, часом неконтрольованої емоційності, чуттєвого сприйняття дійсності та критичного розуму, здатності холоднокровно й подекуди цинічно аналізувати явища. Про цю свою особливість Володимир Винниченко писав в одному з листів до своєї близької подруги та товаришки по партії, з якою він листувався в 1902 – 1909 рр., Катерини Голіцинської: “В мені чудно зрослося щось дике, природне, некультивоване з культурним розумом, з рефлексом, аналізом, з бажанням боротися проти цього дикого і темного” [21, арк. 286].

Листування В. Винниченка висвітлює, яке велике значення в його житті займала чуттєва сфера. Наприклад, в листі до Софії Задвиної, до якої він мав досить серйозні почуття, і листування з якою тривало в 1906 – 1910 рр., він писав: “А что больше в жизни чувства? Ничего нет больше” [23, арк. 162зв.]¹.

З листа В. Винниченка до дружини від 31 березня 1916 р. можна зробити висновок про його гарячність та емоційність: “А, правду сказати, ми, особливо я часто цілком по дурному горю. Не маю ще я тої мудрості, тої сили, яка вміє керувати горінням. (Та й чи й має її хто небудь горючий?) Діто, ти все ж таки мудріща за мене, натура твоя, нерви твої мудріші. І я прохаю тебе: будь трошки дужча, спинай ти мої дурні, непотрібні вибухи. Шкода сил, які тратили на якесь чорт зна що... А ти ще, хороша моя, не зовсім звикла до сих вибухів, ти ще лякаєшся їх і зтихаєш вся, немов пригинаєшся, ждучи, коли пролетить дурний віхор. З якою глибокою вдячною ніжністю я уявляю собі твої трохи поширені, прекрасні, добрі очі, коли ти пильно, злякано і страждаюче дивишся на мої часом до сорому дурні вибухи люті, дрібної, несправедливої, негарної” [18, арк.26].

У листах до Людмили Гольдмерштейн, матері його єдиної дитини, листування з якою тривало з 1908 по 1911 рр., можна помітити такі риси характеру Володимира Кириловича як схильність до аналізу почуттів, що подекуди переходила в цинічність: “Я не тобі не вірю, а собі. Це виходить з мого глибокого й твердого переконання про відносини людей. Нас люблять і цінять тільки через ту сумму цінностей, які ми маємо. Коли цінності зникають, зникає й любов до нас. Це, Люсю, закон, его же неперейдеши” [6, №141, с. 87]. У листуванні В. Винниченка не раз висловлював подібні сентенції [6, №138, с. 96]. Не зважаючи на схильність до ідеалізації почуттів, справжнє кохання він вважав злиттям душ [23, арк. 154зв.], Володимир Кирилович часто проявляв скептицизм: “Я все таки знаю трошки людей і життя. О, я так їх іноді знаю, що мені скучно жити, передбачаючи все, що буде. І коли мені говорять, що люблять мене безумно, до смерті, фатально» і т.д. (а мені ще й тепер це говорять) то я тільки про себе тихо посміхаюсь. І коли приходиться взяти і роздерти таку любов, мені ні трішки її не жалко. Це вроді хвоста у ящірки, перерубай – через якийсь

---

¹ У листах російською мовою Ъ замінено на е, ъ у кінці слова знято, унормовано вживання літер и та і.

час новий виросте. І це гарно, це мусить так бути. Не мусить бути тільки непотрібних і легковажних слів про вічність. Вони - смішні й наївні” [6, №141, С.107].

Хоч В. Винниченко і був письменником, він був схильний аналізувати і “препарувати” художні поняття, не лише поетизувати їх: “Но что же такое красота? Я думаю, что это – наибольшая естественная приспособленность в рождении детей. У каждого народа, соответственно климату, географическому положению, истории и т. д. существуют свои понятия об идеальной красоте, иногда совершенно отличные от понятий неродственного народа” [8, с. 55]. В. Винниченко пояснював це тим, що за різних умов існування складаються різні уявлення про оптимальні якості для продовження роду. Тому природним є інстинктивний потяг до гарної жінки, який, на думку письменника, нічим не гірший за потяг до розумної, в одному випадку має місце потяг до однієї цінності, в іншому до другої.

Особливістю В. Винниченка як людини і як письменника була схильність до літературних експериментів у житті. Не лише в його творчості часто траплялися автобіографічні сюжети, а і вчинки в реальному житті нерідко визначалися професійною цікавістю: подивитися “як воно буде” і чи можна буде ці події та почуття використати в творчості. Наприклад, підтвердження цьому містяться в листуванні В. Винниченка з К. Голіцинською. Вони були знайомі кілька років, Катерина, здається, була справді закохана, але він не міг відповісти на її почуття. В. Панченко, використовуючи листування, проаналізував історію їх стосунків [2, с. 121-122; 4, с. 52-59]. К. Голіцинська писала В. Винниченку про свої почуття до нього: “... я колись дійшла до такої слабости, що скажи він одне лише слово і я пішла б сліпо за ним... Він цього слова не сказав і певно добре зробив, щастя йому Боже і надалі бути таким благоразумним в житті” [21, арк..73зв.]. К. Голіцинська вважала, що їх відносини – експеримент письменника, порівнювала їх з вівісекцією [21, арк. 166]. Це свідчить про певну емоційну відчуженість та значну роль розрахунку в особистих стосунках В. Винниченка.

Листування засвідчує, що будучи письменником, В. Винниченко реалізовувався не лише як митець. У творах знаходила вихід не лише його чуттєва сфера, а і схильність до філософських роздумів та аналізу. Кореспонденти по-різному оцінювали таку його особливість. Є. Чикаленко, літературний “хрещений батько” письменника, з яким

В. Винниченко листувався аж до його смерті в 1929 р., волів бачити у приятелі художника і використання В. Винниченком творів як трибуни для пропаганди своїх ідей його дратували. Можливо, тому, що він сам ці ідеї не поділяв. У листі від 3 липня 1908 р. він писав Володимирі Кириловичу: “Взагалі, у Вас чудово виходять речі, написані з життя, і, при тім особливо, коли вони написані просто, реалістично; коли ж Ви хочете натягнуть якусь думку, якісь принципи, то впадаєте в ненатуральність, в кривляння або в комічний пафос” [13, 2001, № 6, с. 13]. Революціонерка та співачка Алла Пігулович, яка була близькою подругою письменника, перекладала його твори, і листування з якою тривало в 1905 – 1912 рр., висловлювала схожу думку в листі до Володимира Кириловича: “Я жду от тебя какой-нибудь глубоко-психологической вещи это твоя сфера. К[а]к мыслитель ты уступаешь художнику и психологу, ты (за исключ[ением] твоей посл[едней] вещи) не мог настолько ясно оформить свое учение, чтоб оно стало понятно и доступно каждому, чтоб именно оно, а не поднятые тобой этические вопросы бросались сразу в глаза... И мне кажется, что именно, когда ты обращаешься к отвлеченному мышлению – тебе изменяет художник, но не всегда: “Базар” и “Memento” прекрасны, и остальные твои вещи хороши, но не той стороной, которую ты хочешь выдвинуть на первый план”. У неї складалося враження, що він уже вичерпав увесь матеріал і може почати повторюватись: “... иногда мне кажется, что ты шагнул слишком быстро вперед, что ты к[а]к бы вытряхнул все из себя...” [24, арк. 18]. Слід зазначити, В. Винниченко не звертав значної уваги на її думку, в т. ч. і з приводу творчості.

Також, Левко Юркевич 31 березня 1910 р., писав, що тільки перестав сприймати В. Винниченка як пропагандиста і розгледів художника [28, арк. 66]. М. Горький у листі до В. Винниченка від 17 квітня 1909 р. називав його талановитим, але парадоксальність творів, зокрема “Базару”, йому не дуже подобалась [9, с.54]. Натомість С. Русова схвалювала В. Винниченка якраз за те, що він підіймає ті теми, які не підіймають інші письменники та знаходиться у постійному пошуку, а не на місці, як інші соціалісти [30, арк. 93 зв.], хоча не всі його твори їй подобались. Про це згадує однопартієць В. Винниченка А. Литвиненко, з яким вони обговорювали літературні справи. Т. зв. “роздуми про життя” зустрічаються і в листах В. Винниченка. Наприклад, в листі до Л. Гольдмерштейн від 21 липня 1910 р. він міркує на

тему відсутності і неможливості прогресу людського існування. З листа видно, що глобальні проблеми, “питання життя і смерті” не обходили його осторонь [6, №141, с. 89].

Як свідчить листування, одним з аспектів, у якому проявлялося протиріччя характеру Володимира Кириловича: схильність до аналізу, критичного підходу до явищ і експресивна емоційність, було його ставлення до критики. Паралельно зі здатністю критично мислити спостерігається яскрава гама емоцій. Чергується прагнення філософського ставлення (“... на критику треба відповідати новим твором”) [12, с. 207] з прагненням спокійно обґрунтувати свою позицію, крізь яке проглядають роздратованість і стримуваний гнів, упадок сил і зневіра в себе змінюються різкими, сповненими неприхованого обурення висловлюваннями на адресу опонентів. Яскравий приклад – М. Коцюбинський. Між ними ніби й немає ворожнечі, вони навіть приятелюють, і В. Винниченко лише обурений перебільшеним захопленням М. Коцюбинським на фоні критики його самого: “У нас є поки що один велетень, це – Шевченко... А Коцюбинський дуже совісний, старанний, вдумчивий, чепурний художник, але не велетень. Він сам мені казав, що “бере задніми частинами тіла”, він висичує свої речі, він їх обглажує з лупою в руках. Сумно, коли укр[аїнська] література буде опиратись на таких велетнів” [13, 2002, № 6, с.139]. Але у висловлювання свого обурення В. Винниченко вкладає багато емоцій творчої людини. Різкі слова стосуються не М. Коцюбинського, а неправильної, несправедливої побудови світу, зокрема українського суспільства. В цьому полягає генеза Винниченкового прагнення “змінити світ”, революційно-філософського запалу. Стосунки з М. Коцюбинським приятні, дружні, як видно з їх листування.

В. Винниченку був властивий певний нонконформізм, принципова позиція в літературі, моральних поглядах, яка часто випереджала час, викликала шквал критики, дружньої і не дуже. У листуванні яскраво простежується емоційна, болюча реакція В. Винниченка на несприйняття його поглядів. Він писав: “До уваги і критики відношуйся серйозно й уважно, без сторонності і бажання що б там на було довести своє. Але досі, мушу сказати, в моїх поглядах ще ніхто не міг мене збити” [12, с. 214]. Він досить часто каже про те, що згоден прийняти критику, що його цікавить думка інших, особливо С. Чикаленка, і, мабуть, це не лицемірство. Були випадки, коли він і приймав критику, наприклад, погодившись з оцінкою М. Коцюбинського та інших, готовий був

знищити п'єсу “Матвій Безодня” [7, с. 47]. К. Голіцинська теж звертала увагу на неоднозначність ставлення В. Винниченка до критики: “Мене тільки трохи вражає якась твоя непевність в твоїх силах, яка тебе ніби примушує захотіти санкції від вищих літературного світу сього” [21, арк. 97 зв.]. Але, разом з тим, він уперто відстоював свою позицію. Те, що В. Винниченка ніхто не міг переконати, пояснюється тим, що з ним розмовляли з загальноприйнятих у суспільстві позицій, які не були для нього авторитетними, більше того, за своїм психотипом, вольовими показниками він здатен протистояти суспільній думці.

У листуванні В. Винниченка зафіксовані й приклади самокритичного ставлення до своєї творчості. Наприклад, в листі від 25 серпня 1907 р. до К. Голіцинської він писав, що критик перехвалив його п'єсу, опубліковану у Літературно-Науковому Віснику (далі – ЛНВ), сам Володимир Кирилович був незадоволений цією п'єсою [21, арк. 97 зв.].

Бажання аналізу своїх помилок видно із закидів українським критикам: “Українська ж критика як зарядила “необробленість” та так і говорить собі по традиції. Чим необроблено, в чому, де саме, які саме помилки, – це ніхто не дає собі труда подумати” [13, 2002, № 6, с.139]. Через конфлікти з критиками, матеріальні проблеми в 1908 р. з'являються ідеї про перехід до російської літератури, але вони носили імпульсивний характер, В. Винниченко все одно вважав себе виключно українським письменником [13, 2002, № 6, с.134]. У листі до М. Коцюбинського від 19 грудня 1909 р. В. Винниченко писав: “Коли випихають, то я й упиратись дуже не буду... Бути довго в ролі enfant terrible скучно. Та ще й досадно, коли ти говориш серйозно і зовсім не для того, щоб лякати, щоб поговорити, обміркувати, самому повчитись, а тобі тільки плюються, лаються...” [7, с. 48]

У листуванні В. Винниченка відображена гостра реакція на критику і в особистих стосунках. Побачивши в листі А. Пігулович звинувачення у свій бік і образи, він написав про припинення стосунків [24, арк. 171].

Отже, ми бачимо, як в одній особистості поєднуються схильність до аналітичного мислення і емоційність, при чому як ментальна, так і чуттєва сфера досить яскраво виражені. Цим, певною мірою, пояснюється суперечливе ставлення до В. Винниченка, бо, як правило, частіше зустрічається домінація однієї риси характеру над іншою.

У листах міститься багато свідчень того, що В. Винниченко був надзвичайно сильною особистістю з досить розвинутою волею. Під

волею в даному випадку розуміється здатність людини до самодетермінації і саморегуляції ним своєї діяльності і психічних процесів [31, с.649]. До речі, як видно з щоденникового запису від 1 лютого 1911 р., сам Володимир Кирилович вважав, що “спеціальної психічної здатності “сили волі” немає”, є лише люди з виразно окресленими бажаннями (з сильною волею) і з суперечливими, нестійкими бажаннями (зі слабкою волею) [32, с. 34].

Досліджуючи листування В. Винниченка можна помітити, що оточуючі завжди сприймали його як людину сильну фізично та морально. Наприклад, Віра Бикова, з якою він особисто знайомий не був, але листувався приблизно в 1908 р., так охарактеризувала його в своєму листі: “Ваш идеал быть сильным и гордым, радостным не смотря на унижения; эта черта находится в Вас и эту черту любите Вы в своем народе” [26, арк. 151]. Вона ж писала, що В. Винниченко справив на неї враження, коли вона побачила його фотокартку (їх знайомство було заочним), сильної, стійкої та мужньої людини [26, арк. 151]. Лідія Адольфівна Рідник, також подруга В. Винниченка, в листі від 24 лютого 1908 р. писала: “У Вас красота в силе (в смысле физическом я все говорю), а я кажется люблю в этом отношении больше силу в красоте” [26, арк. 7]; Слід зазначити, що фізичною силою і міцним здоров’ям Володимир відрізнявся ще в дитинстві [33, с. 15].

Сила, яку випромінював В. Винниченко, була ірраціональною, харизматичною за своєю природою. Він сам у листі до Л. Рідник називав її “духом землі”, “... которым одарила меня природа в большей степени, нежели других и который есть то, что люди называют способностью творчества” [30, арк. 36 зв.]. В. Винниченко писав, що цей самий сильний “дух землі” був причиною багатьох складних моментів у його житті, за ним жінки не відчували “духу душі”. Розалія Яківна, яка знала В. Винниченка краще, ніж будь-хто інший, писала про нього 17 січня 1952 р. вже після смерті чоловіка: “Його гордість, безкомпромісність, сміливість. Прямота. Яка надзвичайна постать! ... Людина, яка з’являється раз на 2 – 3 століття” [34, с. 15]. 2 лютого 1952 р. вона зробила запис: “Як би дати зрозуміти людям, яка надзвичайна краса була в цій людині! І прозора чистота!” [34, с. 15] Звичайно, її ставлення до чоловіка не можна вважати об’єктивним, але її оцінка була не безпідставною.

Листування В. Винниченка засвідчує, що він не боявся труднощів і був готовим на найрішучіші вчинки. Зокрема, відмовитися від по-

їздки на Україну його не змусила навіть загроза тюрми. В. Винниченко вважав, що після кількох років тюрми він буде негодним до життя, а “каліки ж жить не повинні. І я зможу вийти з життя. А смерть не є страждання” [6, №139, с. 129].

Як кожна сильна особистість, В. Винниченко був вимогливим як до себе, так і до інших. К. Голіцинська в листі до нього писала, що він “... проти всяких капризів взагалі” [21, арк. 66].

Листування засвідчує, що сила характеру В. Винниченка виявлялася і в тому, що він був дуже завзятою і впертою людиною. Ці риси проявили себе знову ж таки у ставленні до критики, складається враження, що чим більше його критикують, тим більшим, гарячішим ставало бажання довести свою правоту. Справді, “натура, як у тура”, як висловився про письменника-нонконформіста С. Чикаленко. Євген Харлампійович радив: “Тільки, ради Бога, одкиньте злобу, упертість, пересильте Вашу стихійно-бурну вдачу, і погляньте холодним оком. Всі Ваші критики (окрім, може, Петлюри) раз-у-раз до Вас односились з любовію і величались Вами. Принаймні, я сужу по собі” [12, с. 220]. Віра Бикова вважала його хитрою і впертою людиною [26, арк. 146].

Сам Володимир Кирилович у листі до К. Голіцинської так охарактеризував себе: “З голоду здохну, а не зроблю так, як не думаю! Навіть українством поступлюсь, а не тим, що я вистрадав і виносив у себе в душі” [21, арк. 244]. З листа В. Винниченка до М. Горького від 12 квітня 1909 р. видно, що він пов’язує цю свою рису з національною приналежністю: “Я, как Вам известно, хохол и потому – упрямя” [9, с. 53].

Однією з рис характеру В. Винниченка, що знайшла відображення в листуванні, була надзвичайна волелюбність. “А чого я найбільш не любив з дитячих літ так це якраз насильства, в якій би формі воно не виявлялось” [10, с. 13], – пише В. Винниченко відносно того, що має силувати себе писати так, щоб бути до смаку публіці. Бажання вільно висловлювати свою думку загострювало його ставлення до критики, суспільства. Важко сприймав він і строгі рамки в роботі: “...не можу обмежувати себе розмірами” [13, 2002, № 5, с.25]. В. Винниченко не раз повертався до цієї теми, висловлюючи подібне ставлення, йому завжди хотілося “простору і розмаху”. Його взагалі не задовольняли будь-які вимоги редакторів, показовим в цьому плані є конфлікт з ЛНВ.

В. Винниченко не терпів будь-яких обмежень і залежності, в т. ч. і матеріальної, особливо, коли на цьому акцентували увагу. Ілюстра-

цією може бути конфлікт з ЛНВ у 1911 р., де письменник довгий час друкував свої твори. Конфлікт знайшов відображення в листуванні В. Винниченка з Є. Чикаленком та в листі Володимира Кириловича до редакції Вісника [35]. Винниченко обурився тим, що йому вказали на матеріальну залежність, редактор ЛНВ нагадав письменнику, що він залежить від тих людей, які фінансують видавництво, і тому має дотримуватися встановлених рамок, зокрема розміру публікацій. Він сприйняв ситуацію надто близько до серця: “З огляду на таке поведження редакції... я вважаю неможливим далі бути співробітником цього журналу...” [13, 2002, № 6, с.121]

Цей конфлікт є показовим щодо поведження В. Винниченка в подібних ситуаціях. На його емоційність, затятість і безкомпромісність звертав увагу Є. Чикаленко, який радив не поривати остаточно з ЛНВ, намагався роз’яснити мотивацію редактора. Гордість і почуття власної гідності в цій ситуації набували хворобливого характеру, емоції образи й гніву захоплювали письменника, листи свідчать, що він, очевидно, постійно нагнітав свій емоційний стан внутрішніми монологами. З погляду психології конфлікту (область психології, що вивчає особливості зіткнення протилежно направлених цілей, позицій, інтересів чи поглядів суб’єктів взаємодії) [31, с. 649], це досить погана звичка, оскільки людина дедалі більше відходить від реальної ситуації і заглиблюється в суб’єктивізм, стаючи у власних очах все більше й більше правим і віддаляючись від точки зору опонента. Очевидно, що така поведінка В. Винниченка була неконструктивною, бо спрямована на поглиблення конфлікту, а не вирішення його. Його схильність до подібного стану була відмічена й К. Голіцинською: “Знаєш, мені просто іноді здається, що ти нарешті скінчишь божевільнею, бо якось занадто погружаєшся в своє внутрішнє життя і з-за того не бачиш нічого навкруги” [21, арк. 86].

Конфлікт з М. Горьким в 1909 р. ілюструє імпульсивність В. Винниченка. М. Горький пообіцяв надрукувати у видавництві “Знання” твори В. Винниченка, і той став їх перекладати. Але М. Горькому не вдалося владнати справу з видавництвом, зокрема з директором-розпорядником П’ятницьким. В. Винниченко був надзвичайно обурений цією ситуацією, написав емоційного листа “винуватцеві”, не отримавши негайно відповіді, опублікував відкритого листа в газеті “Рада”. Він дуже швидко охолов і став розпитувати М. Коцюбинського про реакцію М. Горького. Дізнавшись, що той засмутився, але доброї

думки про опонента не змінив [7, с. 47], просив передати йому “привіт”. “Я вже перекипів, хоч і стою все ж на тому, що він поведився негарно в тій нещасній справі зі мною” [7, с. 48].

У листуванні з Є. Чикаленком не раз відображені ситуації, коли з властивою йому імпульсивністю і циклотимічністю² В. Винниченко захоплювався своїм твором, а потім, розчарувавшись, благав Є. Чикаленка знищити його, чи нищив сам [13, 2001, № 6, с.11].

Циклотимічність передбачає нестабільність психічного стану, листування засвідчує, що В. Винниченко часто перебував у стані депресії з різних причин. У листі до С. Задвиної він пише про приступ неврастенії та апатію через розрив з нею. Не зважаючи на свій стан і на почуття він все одно залишався сильною і гордою людиною. Він писав, що намагався щиро любити, але вона не відповіла взаємністю, захотіла усього його в обмін на частину себе, а він не може принести себе в жертву [23, арк. 166].

К. Голіцинська в листі від 12 грудня 1908 р. докоряла В. Винниченку за песимістичні настрої, скарги на самопочуття, писала, що він “отвратительная, кислая баба” в такі моменти [21, арк. 74]. Слід зазначити, що перепади в настрої В. Винниченка, переважно, залежали від його фізичного стану, і це неодноразово підтверджує листування.

Як свідчить листування, В. Винниченко легко та експресивно розповідав оточуючим про свої моменти слабкості, приймав співчуття, але доти, доки це не загрожувало його позиції сильної сторони в стосунках. За його словами, прагнення боротьби й домінування над оточуючими не дозволяли йому адекватно поводити себе в такі моменти: “Боже, як іноді хочеться висповідатися перед ким-сь сильним, могучим, як хочеться розверсти багно своєї душі, як до болі, до муки бажається покоритися кому-сь, і зробиться меншим, покірним, слухняним. І гидкий я, тільки побачу чоловіка хорошого, розумного, тільки почую в йому душу сильну, весь я протестую, весь силкуюсь одужать, зломить, покорить, одужавши, почуть нудьгу, а не подужавши, розійтись з неприязню” [36, арк. 160зв.].

² Афективно-лабільний темперамент. Це люди, для яких властива зміна гіпертимічних (стан піднесеного настрою) та дистимічних (стан пригніченого настрою) станів, що в патології може призвести до маніакально-депресивного психозу. У нормі на перший план виходить то один, то другий з названих полюсів, іноді без видимих зовнішніх мотивів, а іноді у зв'язку з певними подіями [31, с. 124].

Досить тонко підмітила особливості натури В. Винниченка Р. Ліфшиць ще на початку їхнього знайомства, в одному з листів вона писала: “Я знаю – ты сильней; нужно много несчастий, чтобы сломить тебя, но моменты слабости бывают и у тебя. Хочется защитить тебя, успокоить, придать сил. Милый мой мальчик, то, что ты так разочаровался в людях, конечно, не серьезно. Это все настроение, и оно пройдет” [16, 2008, №1, с.81]. За допомогою властивої їй життєвої мудрості вона знаходила потрібні слова, щоб заспокоїти і підбадьорити свого коханого: “Разве было когда-нибудь, чтобы человека, говорящего новое, признавали и любили его современники? Ведь в этом и есть твоя сила, что ты один. И в тот момент, когда ты приобретешь любовь всех, тебя уже не будет” [16, 2008, №1, с.81]. Тут Розалія Яківна влучно звернула увагу на глибинний нонконформізм В. Винниченка, на несвідому потребу йти проти течії і боротися з оточуючим світом.

При аналізі листування В. Винниченка впадає у вічі те, що часто трапляються згадки про суїцид. Під час перебування В. Винниченка в 1903 р. в Лук’янівській в’язниці мала місце спроба самогубства, зафіксована в жандармських документах та в листах до нареченої Марії Гоженко. Але точно не відомо, чи не було це інсценування самогубства з метою уникнути дисциплінарного батальйону [1]. В листі до С. Задвиної від 5 грудня [1908 р.] він розповідав про спробу самогубства у стані нервового збудження, що мала місце кілька років тому [23, арк. 115]. Згадки про намір самогубства є і в щоденнику, такі думки виникли у В. Винниченка в період розладу в подружньому житті в жовтні 1914 р. [32, с. 104] та після невдалої спроби примирення з більшовиками і, фактично, краху його політичної діяльності влітку 1920 р. [32, с. 461–462], але за кілька днів ці думки минули. Наведених прикладів замало для того, щоб говорити про схильність до суїциду, скоріше до парасуїциду, тобто спроби самогубства не з метою знищити себе, а щоб привернути увагу оточуючих до своїх внутрішніх проблем³.

У листах В. Винниченка та його кореспондентів міститься чимало свідчень його грубої поведінки навіть з близькими людьми. Гостра, принизлива сатира, яку використовував В. Винниченко проти своїх

---

³ Від грец. *para* – поряд, біля + лат. *sui* – себе + *caedere* – вбивати [37].

опонентів, керуючись ще свіжими емоціями, створила йому багато ворогів, є такі висловлювання, які важко пробачити. Та він і сам визнає ці риси, але в його трактуванні вони виглядають скоріше позитивними: “Що ж до “образи” моєї, то діло тут не в образі. Я можу вже не ображатись... Я кілька разів сам себе умовляв лишити всю цю справу, навіть доводив собі, що для мене далеко вигідніше буде, як я буду зо всіма в злагоді жити, з критиками, редакторами, видавцями. “Покірливе телятко дві матки сє”. Приклад Коцюбинський, який може бути і “товаришом”, і другом п. Леонт[овича]. І всі його люблять, хвалять. Слово собі давав наслідувати йому – і не можу. Ще більше прориває, як потримаю себе” [13, 2002, № 6, с.130]. Подібне порівняння зустрічається і в інших листах, В. Винниченко описує, як М. Коцюбинський розсипає компліменти по редакціях, “І скрізь він приємний, бажаний, зручний. Його навіть ніяково вилаять. Ну, а я, признаюсь, чоловік грубий, часто дуже неделікатний, говорю необдумано (за що й сам каюсь) і коли говорю кому небудь похвалу, то сам страдаю від цього. Часто здається самому, що я сказав не щиро і через те заглажую грубістю” [13, 2002, № 6, с.139 – 140].

Особливо багато свідчень грубості й неделікатності В. Винниченка міститься в його листуванні з жінками. Наприклад, він не бентежачись написав К. Голіцинській, отримавши її фотокартку такі слова: “Яка ти стара на ній! Мені не подобається, ти виглядаєш якоюсь солідною, чопорною дамою” [4, с. 56]. Вона, звісно, не могла не ображатися на подібне ставлення: “Чим краще я до тебе відносилася, тим більше було тобі це в тяжкість. Ти ставав грубішим”. Та й, взагалі, за її словами, ставлення його до стосунків було зневажливим, він з полегшенням зустрів розв’язку [21, арк. 73]. В листі від 12 грудня 1908 р. К. Голіцинська звертала увагу на те, що В. Винниченко від інших вимагає делікатності, яка йому самому не властива [4, с. 122]. І, справді, він часто сприймав дрібниці близько до серця, міг, наприклад, образитися на те, що К. Голіцинська попросила повернути її листи [21, арк. 233].

Іноді він намагався пояснити свою грубість тим, що вона була лише засобом захисту від чинників, що могли його глибоко вразити: “Ти робиш мене жорстоким (мова йде про її спробу самогубства, – *І. С.*) ... Я реагую активно на все, що почуваю, або думаю. Або ж... мушу викинути думку чи почування”. Крім того, на думку В. Винниченка, Катерина робила висновки за зовнішніми проявами, а він звик приховувати почуття [21, арк. 286].

Така сама ситуація вимальовується при аналізі листування з Аллою Пігулович. Вона ображалася на те, що В. Винниченко ставився до неї з відчуттям власної переваги [24, арк. 148], а також писала, що В. Винниченко “переполовинена людина”, бо він хоче від жінки все, а сам дає лише статеві стосунки [24, арк. 60а]. Той відповів, що не любить її і не вимагав любові [24, арк. 171].

Чимало свідчень неделікатності В. Винниченка міститься і в листуванні його з Л. Гольдмерштейн [6, №138, с. 97].

Не лише жінки звинувачували В. Винниченка в егоїзмі, у листах його товариша Л. Юркевича міститься ряд закидів у неухважності, він згадував, як Володимир Кирилович, коли був хворий, наполягав на тому, щоб піти з театру додому, не питаючи, чи хоче цього Левко. Також він описував випадок, коли В. Винниченко, приїхавши до Львова, вимагав, щоб Левко поступився помешканням [28, арк. 196–197]. Слід звернути увагу, що до Л. Юркевича В. Винниченко, як і до багатьох інших, ставився з погордою, Левко чекав від їх дружби більше, ніж міг чи хотів дати Володимир.

Сам Володимир Кирилович із властивою йому критичністю усвідомлював своє необ’єктивне ставлення до оточуючих як наслідок чутливого самолюбства, що підтверджує запис у щоденнику від 11 червня 1925 р.: “Як багато образ людини залежить од її відношення до мене. Зникає вибачливість до її хиб. Я їх бачив раніш, не можу не бачити, але я їх пояснюю, виправдовую. Коли ж відношення до мене не таке, як мені бажано, – пропадає вибачливість, і хиби постають виразно, гостро” [38, с.572].

Можна було б припустити, що такі приклади зумовлені ставленням В. Винниченка до конкретної людини, але подібні закиди в листах до нього траплялися повсякчасно. Іноді вони належали навіть не дуже близьким людям. Так, подруга Левка Юркевича, писала в листі до В. Винниченка, що той ставився до жінок черствіше, грубіше та егоїстичніше, ніж будь-хто інший [20, арк. 96–97]. Його ставлення до С. Задвиної було ніби серйозним, але і їй довелося зіткнутися з неприємними рисами характеру письменника, він іронізував з її хвороби і відсутності через неї пристрасті. С. Задвина в листі до нього дивувалася, “... как в человеке, который красиво пишет, может быть столько грубости в жизни” [23, арк. 21– 21зв.]. На це протиріччя звернула увагу і Л. Рідник в листі до В. Винниченка: “Скажите – почему Вы пишете теплее, чем говорите?” [25, арк. 24]. Вона, як і інші

кореспондентки В. Винниченка ображалася на його неприємні зауваження, на те, що він вважав її “червячком” порівняно з собою [25, арк. 18].

Сам В. Винниченко виправдовував себе тим, що він, будучи щирим з собою, проявляв ті почуття, які відчував. У листі до С. Задвиної він писав, що коли він каже ніжні слова, то не бреше, а справді відчуває ніжність і проявляє її, але все, на його думку, повинно бути природно, не треба силувати себе до зближення чи до розриву, бо це буде не справжнє зближення [23, арк. 156].

У листуванні містяться свідчення того, що В. Винниченку властиве було і приязне, тепле ставлення до оточуючих, зокрема до друзів і жінок. Наприклад, у листі до В. Левінського від 20 січня 1921 р., В. Винниченко пише: “Пам’ятайте, Левіні, що ближчого товариша, ніж Ви, у мене і Розалії Яківни немає і все, що ми маємо, з дорогою душою поділимо з Вами” [29, спр. 146, арк. 2]. Лист В. Винниченка до В. Левінського від 4 січня 1924 р. свідчить, що за останні роки вони особливо зблизилися [29, спр. 146, арк. 2]. Питання допомоги друзям було настільки важливим для В. Винниченка, що іноді впливало навіть на громадську діяльність. Прагнення допомогти своїм друзям, Левіні (В. Левінський) та Сірому (Ю. Тищенко), частково призвело до невдачі справи Револьюційно-Демократичного Союзу, інформація про це міститься в листі В. Винниченка до В. Левінського від 16 серпня 1925 р.) [29, спр. 218, арк. 2]. Його листи до жінок, ласкаві слова, на які таким щедрим був В. Винниченко, ще раз переконливо демонструють суперечливість його вдачі і поведінки.

Доброта і сентиментальність також були властиві В. Винниченку. У листі до Розалії Яківни від 23 березня 1916 р. він описував випадок, коли йому стало шкода ягнятко, яке мали зарізати, і на прохання В. Винниченка хазяїн залишив його жити [19, №45].

В. Винниченко був у стосунках з людьми чесним, чи, принаймні, прагнув бути таким. У листі до К. Голіцинської він зізнався, що не кохає її, і через це стосунки стають дрібними, нечесними. Оскільки це було неприйнятно для нього, то він запропонував бути товаришами “нижчої форми” [4, с. 58]. Так само відкрито про відсутність почуттів писав він і в листі до А. Пігулович [24, арк. 171]. Але він не був завжди абсолютно чесним, сам Володимир Кирилович зізнається в цьому в листі до С. Задвиної, пояснюючи, що він чесний, коли пише, бо знаходиться наодинці з собою, своїми думками, а під час спілку-

вання з іншими він забуває про себе і стає не таким щирим [23, арк. 152]. Доводилося йому обманювати й свідомо, зокрема, Л. Гольдмерштейн [6, №139, с. 123], але перевагу він надавав прямолінійним стосункам, наприклад, перед спільною поїздкою на Капрі він волів точно з'ясувати стосунки й мету подорожі, з якої і почалися найжахливіші події в особистому житті В. Винниченка. У листі до Люсі Володимир Кирилович щиро зізнався, що таких теплих почуттів, як раніше, у нього немає, і на Капрі він їде працювати і лікуватися, і запропонував Люсі приєднатися до нього, якщо такі умови її влаштовують [6, №138, с. 96–97]. На нотці щирості і прямолінійності й припинилися їх відносини. У листі від 28 вересня 1911 р., який є останнім серед виявлених, В. Винниченко розповів про своє одруження і запропонував їй переїзд до Парижу і дружбу своєї родини [6, №138, с. 114]. Люся Гольдмерштейн сприйняла цього листа не так, як розраховував Володимир, у ній перемогли ревності, “звірячі інстинкти”, за визначенням В. Винниченка, жінка, яка так довго його кохала і чекала, яка, фактично, пробачила смерть власної дитини, не змогла прийняти одруження з іншою, того, що з нею він буде мати дітей [6, №138, с. 114–116].

Не зважаючи на щирість і прямолінійність відкритою книгою для оточуючих В. Винниченко не був, підтвердженням цьому можна навести рядки з його листа до С. Задвиної: “Есть в моей жизни, в моей душе некоторые уголки, куда я ни одного человека еще не пускал. Боюсь” [23, арк. 154зв.]. Це не залишилось непомітним для оточуючих, наприклад, Віра Бикова писала йому: “...сдержанность, недоверие Ваше к людям я отчасти понимаю...” [26, арк. 140].

Та сама завзятість, що так дошкуляла близьким Винниченка та й йому самому, мала й позитивний бік. Впертість Винниченка була конструктивною: критика викликала в нього не лише майже базарну лайку, він прагнув ділом довести свою правоту. Для цього постійно вчився, удосконалював свою майстерність, перебував у стані перманентного розвитку і прагнення нових вершин. Винниченко докладає зусиль, щоб вдосконалити свою майстерність як драматурга: “Навмисне перештудірую ріжних драматургів (чого на жаль я досі не робив), сам серйозніше, пильніше, об’єктивніше буду придивлятись до своїх образів і, певний, дійду свого!” [13, 2002, № 5, с. 24] Дійсно, багато в чому бажання нових знань підстьобувалося амбітністю, бажанням мати аргументи для опонентів, він сам каже про вивчення наукових

творів, щоб “писать свою “одповідь” критікам” [13, 2001, № 6, с.29]. Євген Харлампійович звернув увагу на “амбіційну допитливість” В. Винниченка: “Коли я говорив про Вас, що Вам треба більше читать, ніж писать, то не про таке читання я говорив. Я мав на меті що Ви взагалі будете учитись, розвивать себе, щоб быть широко освіченою людиною, а не для того, щоб вооружившись науковою зброєю, доводить критікам, що треба быть “чесним з собою” [13, 2001, № 6, с.30].

Звичайно, Володимир Кирилович ставився до освіти не лише з утилітарною метою, його природа, душа вимагали нових, ширших горизонтів, постійного перебування в русі, розвитку, нові знання викликали в нього щире, емоційне зацікавлення. У листі до Є. Чикаленка від 24 серпня 1912 р. він писав: “Коли я хоч трошки краще себе почувую, у мене з’являється страшенна згага робить, працювать над собою, вчиться, дивиться, думать, переживать. Я хапаюсь за все, записуюсь в бібліотеки, вчу мови, роблю конспекти книжок, тоді мені дня мало. Ось тепер я штудіюю укр[аїнську] мову” [13, 2002, № 6, с.140]. Періодично в листах з’являються повідомлення, що В. Винниченко записався на курси французької мови, ходить на лекції з літератури, вивчає історію чи то для свого загального розвитку, чи то для написання історичного роману і т. д.. У листах В. Винниченка міститься аналіз поглядів різних мислителів, який свідчить про його освіченість та широкий кругозір. Зокрема, в листі до В. Левінського від 31 липня 1921 р. він розглядає погляди Епікура, філософів-утилітаристів Мілля, Спенсера, Дарвіна [29, спр. 153, арк. 2]; з листа до К. Голіцинської видно, що він цікавився психологією людей, чий хід думок здавався цікавим, і що могло бути використано в літературній роботі [21, арк. 228]. Допитливість і прагнення знань безперечно належали до його принада, але де-не-де і з’являється нотка задітої гордості, однак честолюбство, спрямоване на прогресивний розвиток себе і свого народу, є скоріше перевагою, ніж недоліком.

Листи підтверджують, що В. Винниченко був надзвичайно енергійною людиною, і тому відрізнявся певною нетерплячістю. У листі до К. Голіцинської від 30 серпня 1907 він скаржився на те, що йому набридло навчання, іспити та лекції [21, арк. 237]; їй же він писав, що “краще рік палать, ніж десять тліть” [21, арк. 228]. У свою чергу Катерина підтверджувала його енергійність і оптимізм: “Натури подібні тобі не знають, що таке сум і зрозуміти не можуть” [21, арк. 69]. Також вказівки на нетерплячість є і в листуванні його з дружиною [19, №22],

в листі до Розалії Яківни від 1 вересня 1914 р. він писав: “Головне: непевність. Я її абсолютно не вмію виносити” [19, №33].

В. Винниченко був взагалі товариською людиною, йому потрібне було спілкування, відчуття причетності до якоїсь справи, дії. Часто в своїх листах він висловлював жаль з приводу того, що немає з ким поговорити закордоном, зробити щось корисне: “І взагалі, як я заздрю всім вам, що ви можете жити, -- брати участь навіть в бруді нашого життя. Тоскно мені, Євг[ене] Харл[амповичу], без руху, без акції, без реального будування того, коло чого ви всі маєте спромогу ходити. Я зовсім не бачу людей. З французами я не можу та й не хочу зходитись, а росіяне – люди хворі, в аномальних умовах, не піддають бадьорості” [13, 2002, № 6, с.133]. Та й якби не це прагнення людського оточення і схвалення, то й критика так би не дошкуляла Винниченкові. “Шукаєш і бачиш раптом, що всім чужий. І аж чудно якось зробиться. А людина я громадська, без людей жити не можу. І холодно, жутко стане” [13, 2001, № 6, с.12].

Важливим для Винниченка було бажання приносити користь людям, не просто існувати серед них, а бути шанованим: “Я не кажу, що не хочу слави; навпаки, хочу “і то дуже”, як говорять рутенці, бо слава, по моєму, є користність людям, найщиріше бажання” [13, 2001, № 6, с.16]. В листі до видавця Д. Нитченка в листі від 31 липня 1948 р. В. Винниченко звернувся з проханням, щоб ті, хто хочуть так чи інакше використовувати його твори, писали прямо йому, щоб він знав, що його праця може бути корисною іншим людям [39, с.51].

Можна розцінити таку позицію як приховану честолюбність, так званий комплекс престижу (невротична потреба суспільного визнання) [39, с.47], певно, що так воно і є.

У листуванні В. Винниченка знайшло відображення і його ставлення до матеріальних цінностей. Фінансові проблеми та безгрошів'я, здається, переслідували його повсякчасно. Грошей зазвичай не вистачало, або ж дуже не вистачало. Наприклад, він писав напочатку 1920-х рр. у листі до О. Олесея: “Моє матеріальне становище – кепське, хай йому всячина. Пропонують добрі люди лакомства нещасні, аби тільки я приплющив очі. А мені не хочеться приплющувати” [8, с. 30]. Але необхідність брати гроші від інших дуже зачіпала його самолюбство. В особливо скрутний період, коли особисті й професійні обставини склалися не кращим чином, і Винниченкові надзвичайно потрібні були гроші, Є. Чикаленко став висилати йому їх від себе, а, щоб

не задіти гордості амбітного приятеля, вигадав, що якийсь невідомий добродій вирішив висилати по 50 карбованців на місяць. Звичайно, В. Винниченко розумів, чиї це гроші, але становище було таке, що іншого виходу не залишалось. “Довго роздумував над Вашою пропозицією, (через те й не відповідав так довго) і рішив, врешті решт, прийняти її, а невідомого добродія дуже дякувати” [13, 2001, № 6, с. 18]. Але це був крайній випадок. В інших ситуаціях В. Винниченко прагнув вирішувати фінансові проблеми не в такий спосіб. У листі від 27 березня 1910 р. він просить про збільшення гонорару: “Звертаюсь до Вас, як до особи, що стоїть на чолі товариства, яке видає газету, а не як до Євг[ена] Харл[амповича]. Коли можете довести це до відомості товариства і допомогти мені своїм впливом, я буду дуже вдячний. Але від окремих особ я не можу більше брати допомоги. Я хочу одержувати заробіток за свої роботи. Коли вони не варті того, то і побільшувати не треба” [13, 2002, № 5, с.27–28]. У листуванні відображені ситуації, коли В. Винниченко змушений був вдаватися до не найкращих засобів для здобуття грошей. Восени 1908 р. він опинився в матеріальній скруті, терміново були необхідні гроші на пологи Л. Гольдмерштейн, і, вважаючи, що мета виправдовує засоби, В. Винниченко витратив гроші, доручені йому “Українською громадою в Парижі”. За першої можливості він їх повернув, але почував себе досить ніяково, бо товариші вже помітили зникнення грошей [6, №138, с. 123].

Судячи з листування, Володимир Кирилович переймався грошовим питанням, відповідний рівень життя був для нього важливим, та й під час договорів з видавництвами він надавав матеріальному боку справи належну увагу, але ніколи не впадав у меркантильність, принципи і погляди завжди стояли для нього на першому місці. Легковажне ставлення до грошей викликало у нього презирство: “... у меня нет тех барских свойств, которые заставляют смотреть на деньги, к[а]к на что-то пустое, маленькое. Нет, деньги – это мой труд, это – нервы, кровь моя и не считать их это лицемерить” [23, арк. 89зв.]. Проте побут не перетворювався для нього в культ, це підтверджує подружнє листування [16, 2008, №3, с.84].

Листування засвідчує, що В. Винниченко був працелюбною людиною, праця була для нього єдиною можливим способом існування. Радість від праці, бажанням писати якомога більше, скільки дозволить здоров’я, сповнено багато листів Винниченка. “Трошки краще і знов хапаюсь, знов усе цікаво, потрібно, знов мені здається, що я на що-

небудь придатний. І тоді мені хочеться робити, хочеться піймать цього страшного й вабливого звіря життя за щелепи, подивиться йому прямо в очі й побачить хоч на хвилину його істотність. Нехай кусає руки, нехай навіть зімне й загризе мене, аби я хоч що-небудь вирвав з його тайн” [13, 2002, № 6, с.140]. З листування з дружиною видно, що він іноді не цурався і фізичної праці: “Пишу так погано через те, що тільки що викорчував дерево і мої інтелігентські руки дріжять від непривички. Як страшенно тягне мене до землі, до справжньої роботи, ти уявити собі не можеш” [19, №47]. У листі до дружини від 1 квітня 1916 р. він описує, як займався господарством, тваринами, гостюючи в маєтку Є. Чикаленка [19, №51].

Лише в листуванні відображена трагічна історія з єдиною дитиною В. Винниченка, до смерті якої він, очевидно, був причетний. Ця історія стала кульмінацією боротьби за ідею “чесності з собою” на противагу “старій” моралі і перемогою його Его⁴ як структури психіки, що забезпечує оптимальну психічну діяльність та існування особистості над обставинами і оточуючими людьми. Без аналізу ситуації, в якій він опинився, його душевних переживань, поведінки просопографічний портрет видатного діяча був би неповним. На сюжет з дитиною В. Винниченка уже звертав увагу В. Панченко [3, с. 67–76; 4, с. 87–94], Н. Миронець детально проаналізувала листування В. Винниченка з Л. Гольдмерштейн [6], у якому відображена ця життєва трагедія.

Уже не раз зверталася увага на контраверсійність характеру В. Винниченка, досліджуючи його епістолярну спадщину легко заплутатися у протиріччях його натури. В екстремальних умовах, коли неможливі полівекторні рішення і ситуація вимагає єдиного вибору, проявляються домінуючі риси особистості. Саме такою ситуацією стало для В. Винниченка народження небажаної дитини. Матір дитини, Люся Гольдмерштейн була заміжня і мала доньку. Вона, як і багато інших жінок, була надзвичайно закохана в яскраву особистість письменника, але, далека від ідеалу жінки В. Винниченка, не могла

---

⁴ Я (Ich, Ego) теоретичний конструкт структури психічного З.Фрейда. Аспекти особи, зміст яких утворений актуальними процесами сприйняття та мислення, необхідними для ефективною адаптації до соціального світу. Виступає посередником між Над-Я і Воно. Підкоряється принципу реальності [41, с. 447].

розраховувати на серйозні стосунки. Через помилку лікарів вона не встигла перервати вагітність і дитина народилася, тим самим зруйнувавши сенс життя свого батька (принаймні, на той момент) – ідею “чесності з собою”.

В. Винниченко у поняття “небажана дитина” вкладав значно більший смисл, ніж звичайний “обиватель”. Для нього дитина була продовженням його Я, реалізацією його ідеї про “нове мислення”, вільне від традиційної моралі, тому він обов’язково мав жити з дитиною, а не просто давати гроші на її виховання. Але жити з матір’ю дитини він вважав неможливим, бо, згідно з його концепцією, подружжя має бути разом лише з власного бажання, а не через дітей, суспільну думку чи звичку. Більше того, Люся, на його думку, не могла виховати дитину так, як хотів В. Винниченко, віддати сина батькові вона теж не погоджувалася. Обставини завели принципового пропагандиста “чесності з собою” у безвихідь, у будь-якому випадку зберегти чистоту ідеї в житті не вдавалося. Ця безвихідь і власне безсилля драгували В. Винниченка найбільше. До того ж, він вважав, що стан здоров’я батьків і нервова обстановка під час вагітності мали погано вплинути на здоров’я дитини. Логіка підказувала йому, що з припиненням існування дитини зникнуть усі проблеми і суперечності, тим більше, що, на його думку, у дитини було небагато шансів стати повноцінною психічно і фізично особистістю. Логічні міркування щоразу натикалися на батьківський інстинкт, і тоді В. Винниченко став боротися з ним.

Те, що сценарій страшного фіналу був у думках письменника довгий час, а не став результатом афективного стану, доводить той факт, що п’єса “Memento” була написана ще влітку 1908 р., коли Люся була вагітна, пізніше вона була доповнена, про що свідчать збіги з текстом більш пізніх листів. У документальній розповіді за матеріалами листування В. Винниченка і матері дитини Л. Гольдмерштейн Н. Миронець демонструє тотожність тексту листів і п’єси “Memento”, доводячи тим самим її автобіографічність. Про автобіографічний характер п’єси свідчив і сам В. Винниченко. У листі до сестри К. Голіцинської Марусі Ярмут улітку 1909 р. він писав: “Непременно прочтите “Memento” (в журнале “Л. Вістник”). Лучше прежде прочитать “Шаблі життя” в збірнику “Дзвін”, а потом “Memento”. Последнее есть чуть ли не фотографическое изображение моего собственного пережитого” [36, арк. 165зв]. Сюжет п’єси розгортається так само, як і життя: некохана жінка, небажана дитина, безвихідь. Наприкінці

батько виставляє роздягнуте немовля під відчинене вікно, що призводить до загибелі дитини.

У листах В. Винниченка за 1908 – 1909 рр. відображена його внутрішня боротьба. З одного боку, він залишався небайдужою до чужого болю людиною, намагався всіма засобами допомогти Люсі у її скрутному становищі, звертався з теплими словами, поїхав до неї, коли вона написала про намір самогубства [6, №138, с. 113]. Можна зробити припущення, що роман “По-свій”, написаний у 1912 р., є літературним експериментом письменника на тему того, що сталося б, якби він не зупинив Люсю. У цьому романі також підіймається тема небажаної дитини. Розв’язкою стає самогубство вагітної жінки, яку не любить батько дитини, революціонер, що прагне реформи моральних цінностей.

Лист до Софії Задвиної від 12 грудня 1908 р., написаний після того, як В. Винниченко побачив свого сина, свідчить про те, що це мало на нього великий вплив: “Если так будет все идти и дальше, то я побежден. Победит природа. Приеду рабом, прикованным на всю жизнь, приеду обезсиленным и во всяком случае не гордым” [23, арк. 66]. Далі він писав, що спробує боротися, бо досі не був переможеним. В листах до Соні батьківський інстинкт виступає негативним суспільним пережитком, ланцюгом: “...цепь, цепь из тысячелетнего инстинкта, из жалости, из остатков старой морали, из мелких побрякушек, вроде, – трогательной мягкости этой женщины, любви ея, беззаветного доверия ко мне” [23, арк. 105]. Внутрішня боротьба викликала у Володимира Кириловича важкий психічний стан, жахи, він намагався порівнювати свій стан з криками хворого під час операції, вважав, що йому боляче виривати інстинкти, що глибоко вросли в психіку [23, арк. 106–107]. Ці й подібні слова він, мабуть, писав, прагнучи переконати самого себе в логічності своїх міркувань, шукаючи підтримку у Соні, яку вона, слід сказати, й надавала: “Иногда кажусь сам себе чудовищно-жестоким, каким то странным. Не знаю, голос ли это старой скорлупы или же так и следует” [23, арк. 118]. Сам Володимир Кирилович схилився до першого варіанту.

Слід звернути увагу, що важливим фактором, який визначав поведінку В. Винниченка в кінці 1908 р. – на початку 1909 р., були його почуття до С. Задвиної, і це переконливо доводить його листування з нею. Соня всіляко підтримувала його в поглядах про перевагу особистісних інтересів над існуванням дитини, певно, сіллю на рану, ударом

по найбільючішому місцю для В. Винниченка були її слова: "... и я возвращаюсь к действительности: он моет пеленки, лаской утешает разъяренную женщину, которую не любит, он..... короче он скучный, серый человечек, обыденной жизни" [23, арк. 51]. Сам В. Винниченко в листі до Люсі від 17 листопада 1909 р. заперечував будь-який вплив на нього в цій ситуації: "Даремно, хороша, ти проклинаєш Соню і Єлену. Я до них байдужий зараз, а Єлена навіть противна й тепер, але ти все таки помиляєшся. Вони нічого не знали до самої смерти Володіка. П'єсу ("Memento" – I.C.) ж я писав ще в Швейцарії в пансіоні. Одже вони рішуче ні при чому. Не було також у мене того, що зветься "буть під впливом" [6, №140, с. 66]. Був це лише обман чи також і самообман, сказати напевно важко, хоча, скоріше за все, Володимир Кирилович тією чи іншою мірою усвідомлював роль С. Задвиної у своїх вчинках. Про це свідчать уривки з листів до неї: "Вчера я убедился, что, к[а]к женщина, она (Люся – I. C.) уже умерла для меня. Много причин этому, но одной и большей из них есть мое чувство к тебе, Соня... Виноват я пред этой женщиной, тем более виноват, что хорошая она" [23, арк. 158]. В листі від 30 січня 1909 р. він писав про те, що зустріч з Сонею повернула його колишнього, допомогла скинути заціпеніння: "Вот скоро год, к[а]к я не видел лица души своей, я забыл себя, я помнил и носил в себе одну цель... все отдавал ей для уничтожения ея. И любовь твою, любовь Елены, любовь девушки из Женевы... дружбу, творчество, тайны души человека, смелый, хохочущий ход мой к славе – ценности, искания неизведанных комбинаций жизни и раскрытие их, – все проглотила она, все сдавила звеньями своими и оглушила" [23, арк. 72]. Зустріч з Сонею, за словами В. Винниченка, допомогла йому повернутися до колишнього життя та цілей, "с чего сбила меня эта роковая встреча с Людмилой..." [23, арк. 76 зв.] Наведені цитати дають змогу зробити припущення стосовно мотивів В. Винниченка в ситуації з поданням до друку п'єси "Memento". У грудні 1908 р. автор відіслав її до видавництва і до рецензентів, але невдовзі В. Винниченко про це пошкодував. У листі до М. Горького від 16 січня 1909 р. він просить повернути п'єсу під приводом того, що його не задовольняє форма викладення ідеї [9, с. 53]. У той самий день він написав листа Є. Чикаленку, у якому погодився з критикою твору і повідомив, що попросив М. Грушевського, редактора ЛНВ, не друкувати п'єсу [13, 2002, № 1, с.6]. Справжні мотиви В. Винниченка стають зрозумілими з листування його з С. Задвиною, у якої він про-

сив гроші на облаштування квартири для Люсі: “Но если я сейчас не переправлю сюда Люсю, может выйти ужасное для меня положение, – она узнает о пьесе и тогда все пропало” [23, арк. 148]. Логічно припустити, що на момент подання п’єси В. Винниченко відмовився від своїх планів, можливо, побачивши сина, але потім повернувся до них. Як свідчать вищенаведені уривки з його листів до С. Задвиної, вона могла бути причиною чи однією з причин остаточного рішення В. Винниченка.

Інформація, що міститься в листуванні переконливо доводить, що задля досягнення своєї мети В. Винниченко міг вдаватися і до холодного розрахунку в стосунках, і до обману. При чому, він вважав, що це не порушувало його концепції чесності з собою, обманувати інших задля досягнення певної мети, на його думку, допустимо, найгірше – обманувати себе. У листах до Л. Гольдмерштейн В. Винниченко розповідав про численні пов’язані з квартирою клопоти, випромінював ніжність і піклування: “Приїдеш в готову, суху, теплу квартиру, я приголублю тебе бідну, хорошу мою, буду щодня бувати у тебе (моя квартира буде в 10 саженях від твоєї) і ти все забудеш” [6, №139, с. 107]. Тим часом С. Задвиній він писав: “Ты отлично знаешь, зачем я вызываю сюда Люсю, зачем все это продельваю” [23, арк. 84]. Потім у недатованому листі до неї В. Винниченко написав: “Подробности не важны для тебя да и мне очень тяжело касаться их. Цепь порвана, цель достигнута. Возвращаюсь к старой-новой вольной жизни” [23, арк. 91].

Не зважаючи на певну турботу, з якою В. Винниченко ставився до Люсі, власні проблеми все одно залишалися ближчими йому. У листах він жалівся на поганий фізичний та моральний стан, тим не менше, спілкуючись з приятелями в Парижі і вирішуючи, як би поїхати відпочити. Але його дратували скарги самотньої, слабкої після пологів жінки з двома дітьми на руках, яка не мала засобів для існування [6, №138, с. 126]. Також необ’єктивними виглядають його закиди в тому, що сина юридично оформили на чоловіка Л. Гольдмерштейн, це питання зацікавило Володимира Кириловича *post factum*, раніше він писав, що йому все одно [6, №138, с. 126].

Листи В. Винниченка засвідчують, що теплі почуття до Л. Гольдмерштейн, викликані жалістю, були для нього скоріше тягарем. У листі до К. Голіцинської від 14 травня 1908 р. він написав: “Коли тобі доведеться жаліти кого-небудь із жалости кохати, прокляни ту хвили-

ну, в яку тобі родиться таке бажання. Тепер я розумію Ніцше з його прокляттям жалощам. Від всієї душі ненавижу це гидке почування, ці гирі, які сам чипляєш собі на шию і сам ідеш з ними на дно” [21, арк. 252]. Егоїзм, прихований під гаслом “чесності з собою” в даній ситуації перемагає: “Жаль мне ее до боли, до желания отдать всего себя ей, но порой слишком резко бросается в глаза вся бесполезность этого и тогда я ненавижу ее. Но я все таки хочу без лишних страданий доставить ей последнее страдание и так оно и будет. Я окружу ее всем, что может дать ей радость и тогда волью чашу страдания. Так я хотел, так хочу теперь и так оно будет. (Виділення моє. – І. С.) Пусть за это я приму на себя много нежеланного и бесполезного себе, но за это я буду честен с собой, буду свободен...” [23, арк. 88]

Як видно з попереднього аналізу листування, В. Винниченко був надзвичайно непокірною людиною, будь-яке нав’язування йому чужої волі викликало шалений опір. У даній ситуації гординя є одним із найголовніших аргументів, змиритися з обставинами, яких він не планував і не хотів, було поза можливостями В. Винниченка. Своє обурення він вкладає в уста Василя Кривенка, героя автобіографічної п’єси “Memento”: “Невже тебе не бере гнів, що ти *не хотіла її*, а хтось, якась сліпа сила нахабно, *без твоєї згоди* втелюшив її? Почекай!.. А розум, досвід твій нічого не говорять тобі, не говорять, скільки ще страждань і нам, і дитині буде через неї? Ні? Ти подумай: вона в’яже нас все життя!.. Шматочок живого м’яса в’яже дві свідомі істоти! Насильно, наперекір усьому! І я повинен скоритись цьому? Через що? (*Люто*). Та не можу я, чортяка його забори! Не можу бути рабом сліпого інстинкту! Краще ніякої, ніж така дитина!..” [6, №138, с. 117]

У складній внутрішній боротьбі перемагають егоїзм та гординя, завуальовані під доцільність та “чесність з собою”. У листі до С. Задвиної, з якою В. Винниченко був повністю відвертим у цій ситуації, відображено “життєстверджуючий” висновок: “Мы будем еще жить. Пусть переступим мы через чужое страдание, пусть раздавим невинных, пусть!” [23, арк. 117зв.]

Олена Афанасіївна Тарарикова обговорювала у листі до нього п’єсу “Memento”. Вона сама мала подібний досвід (передчасні пологи) і зрозуміла, що так не можна, коли так ідеш проти природи, щось вмирає в душі, “не можна через смерть”. Вона вважала, що, якщо В. Винниченко справді вчинив так, як написав у творі, то йому має бути дуже важко, бо він здатен розуміти і відчувати, що зробив [29,

арк. 200–201]. Справді, він усвідомлював свої вчинки на рівні як ментальної, так і чуттєвої сфери. У листах міститься чимало свідчень того, що дитину він любив.

У листах до Л. Гольдмерштейн В. Винниченко називав дитину своєю і кидати напризволяще не збирався [6, №138, с. 121]. У листі від 15 березня 1909 р. він написав: *“Нікого й нічого на світі я це так, з такою ніжністю із таким болем не любив, як його. Одна думка про його такою хвилиною любови облива моє серце, що трудно дихать”* [6, № 139, с. 120]. У цьому Люся не сумнівалася, навіть звинувачуючи В. Винниченка у своєму нещасті, як видно з її відповіді на цей лист [6, №139, с. 121]. Але прагнення розвитку, самовдосконалення, контролю над своїм життям, свободи виявилось вище за найсильнішу, за його словами, любов у житті, він в листі до Софії Задвиної пояснював це так: *“...жизнь не только в детях, жизнь – в утверждении себя!”* [23, арк. 121]

Протягом, принаймні, перших років після смерті сина В. Винниченко ні про що не шкодував, хоча й дуже важко переживав ці події: *“Часто думаю про наше життя в Парижі і... Люся моя, рідна, хороша, не можу байдуже дивитись на дітей. Не каюття і не страх, а глибокий біль ніжності до Володіка й до тебе пронизує все серце мені. Якесь невимовне страдання тисне груди, але не гнітує, не вбиваюче страдання. Чується, що ніби щось вирване там, і на тому місці виросло нове і хороше, і болюче, і серйозне, Люсю, як страдання”* [6, № 139, с. 135]. Але яким би *“чесним з собою”* ніцшеанцем і не був Володимир Кирилович звичайні людські почуття не полишали його, такими словами він відповів у листі від 17 листопада 1909 р. на те, що Люся нагадала йому про день народження сина: *“Нагадують мені про Володіка тобі не слід би. Не важно мені, коли саме йому рік чи два, я завжди його маю в собі і матиму. І буде, Люсінька, про це, мені занадто тяжко від цього...”* [6, №140, с. 66]

У листах до Л. Гольдмерштейн В. Винниченко намагався перекопати її, що він завдав їй страждань вимушено, через обставини, а не зі злого умислу [6, №139, с. 124]. З його аргументів виходило, що він лише попередив майбутні страдання, а, отже, ні в чому не винен. У листі до Люсі від 18 квітня 1909 р. В. Винниченко висловлює незадоволення тоном її листів [6, №139, с. 128]. Зважаючи на те, що мова йде про реакцію жінки, яка нещодавно з його вини втратила сина, така поведінка свідчить про надміру чутливе самолюбство, яке не дозво-

ляло винести будь-якого прояву негативного ставлення, навіть оправданого. Слід звернути увагу й на те, що аргументи щодо доцільності прийнятого рішення є справедливими лише для нього самого. Він не замислювався чи, точніше, свідомо не хотів замислюватися над тим, що біль, якого зазнала мати померлої дитини, був більшим, ніж можливі страждання в майбутньому.

Публікація п'єси “Memento” спростовувала його власні слова, що він завдавав болю Люсі лише вимушено. Реальної необхідності в тому, щоб виставити почуття і горе жінки на загальний осуд не було. Взагалі, мотиви, якими В. Винниченко керувався при написанні цієї п'єси, залишають простір для припущень. Можливо, це було примхою письменника, який не міг залишити без уваги такий цікавий сюжет. Мабуть, більш глибинним психологічним мотивом було властиве В. Винниченку бажання опинитися у ситуації “одного проти всіх”, таких ситуацій він підсвідомо прагнув усе життя, вони ніби тонізували його і робили ще завзятішим. Ще до виходу п'єси йому довелося зустрітися з суспільним осудом. У листі до С. Задвиної В. Винниченко писав: “Отримав листи щодо Люсі. В одному мене називають подлецом за то, что я “бросил беззащитную женщину” и заявляют, что я должен жить с ней. В другом (чисто деловом литераторском) эта же история проявляется в том, что меня ставят, к[а]к аморального безнравственного господина в очень позорное и унижительное положение. При чем предстоит выбирать: или деньги или это положение. В третьем, очень близкий мне человек называет мое поведение “неожиданным и достойным людей другого лагеря”. Я глубоко убежден, что сама Люся на стороне всех их, хотя мне горячо заявляет, что возмущена их несправедливостью”. Він порівнював себе з псом, що йде своєю дорогою, оточений іншими псами, що нападають на нього, і з гордістю запевняв, що він обов'язково дійде! [23, арк. 86зв.–87]

За словами В. Винниченка, після виходу п'єси не залишилося жодної людини, чиє б ставлення до нього не змінилося. У листі до Л. Гольдмерштейн від 15 березня 1909 р. він написав: “Похожий я на вовка, якого пси загнали в куток. Добре. Я навіть люблю таке становище” [6, №139, с. 120]. В. Винниченко вже публікував твори, які ставили його в подібне становище, зокрема, “Щаблі життя”. У листі до Є. Чикаленка він писав, що саме через це дещо зіпсувалися їх стосунки: “Ви кажете, що через “Щаблі” між нами стало щось холодне й чуже. Я знаю, що через них з багатьма людьми у мене порвалося

щось близьке й тепле, я знаю, що прихильників моїх небагато у мене, і я навіть не знаю їх, знаю і бачу, як майже всі ті, що досі були близькі до мене, поодсовувались і холодно й вороже зустрічають мене. Все знаю і все-таки *не можу* змінити своїх думок” [12, с. 217]. Очевидно, така ситуація підсвідомо влаштовувала письменника.

Важко зрозуміти напевно хід думок В. Винниченка, скоріше за все, тут мали місце кілька причин. Так чи інакше, якими б мотивами В. Винниченко не керувався, він не пошкодував почуття жінки, яка його кохала і зазнала від нього

Листування В. Винниченка свідчить, що з 1911 р., після зустрічі з Розою Ліфшиць, він уже не бореться з батьківським інстинктом, а, навпаки, іде йому назустріч. Такі зміни ніби вписуються в його концепцію, він знайшов жінку, що змогла б бути матір'ю його дитині, і тепер немає перешкод для появи нової людини. З іншого боку, в поведінці В. Винниченка наявні всі ознаки дуже поширеного серед чоловіків явища, яке в психології називається ототожненням дитини з особистістю її матері, наслідком є ставлення до дитини як проєкція ставлення до матері. Таким чином, можна припустити, що погляди В. Винниченка стосовно батьківського питання є раціоналізацією більш глибокого явища підсвідомості: більшої цінності жінки, ніж дитини. Гідна супутниця життя для нього важливіша, ніж батьківство, це очевидно з вищенаведеної ситуації, він приносить батьківство в жертву своїм цілям, зокрема життя з коханою жінкою. Такий самий вибір зробив В. Винниченко, коли лікарі поставили діагноз його коханій дружині, він залишився з нею, відмовившись від можливості мати дитину з іншою жінкою.

Важко сказати, чи шкодував В. Винниченко про події лютого 1909 р., але переглядав їх напевно. Після того, як діагноз Розалії Яківни поклав кінець мріям про дитину, він написав роман “Записки Кирпатого Мефістофеля”, де використав той самий сюжет, що і в “Memento”. Але закінчення було інше: в “Memento” батько вбиває свою дитину, аби бути вільним, в “Записках ...” головний герой не наважується на цей крок і обирає сімейне життя. Можливо, цей роман свідчить про каяття письменника, а, можливо, це лише один з багатьох Винниченкових експериментів з метою подивитися, як могли б розгорнутися події. Багато років потому, 4 липня 1942 р., коли В. Винниченко вже сповідував філософію конкордизму, він записав у щоденнику свої роздуми про те, що було б, якби він дійшов конкордизму

в 1908 – 1910 рр.: “Що моє особисте життя пішло б цілком іншим шляхом, то про це ніякого сумніву не може бути” [42, с. 66]. Можливо, цей запис свідчить про зміну В. Винниченком з приходом до конкордизму поглядів на питання відносин та батьківства.

Отже, аналіз епістолярної спадщини В. Винниченка дозволяє виокремити ряд його психологічних рис та особливостей. Перед дослідником постає надзвичайно емоційна, запальна людина, холерик за темпераментом⁵, але з дуже розвиненим логічним мисленням і схильністю до аналізу і структуризації, що подекуди переходила в цинізм. Ці особливості знайшли вихід в творчості В. Винниченка. Листування засвідчує його бажання йти проти суспільної думки, підсвідоме задоволення від цього. У листах В. Винниченка постає сильною, завзятою і впертою людиною, яка понад усе цінувала свободу своєї волі і не терпіла залежності і насильства над собою. Він впевнено йшов обраним шляхом, праця для нього була єдиною можливим засобом існування, В. Винниченко завжди прагнув руху вперед, саморозвитку, вимогливо ставлячись до себе та до інших. Виходячи з листування, можна зробити висновок, що він був циклотиміком за психотипом, тобто дуже імпульсивною людиною, схильною до перепадів у настрої та депресій. Інформація, яку надає листування, переконливо засвідчує екстравертну акцентуованість В. Винниченка, оскільки у нього наявні усі риси типового екстраверта: активність у міжособових стосунках, прагнення підкорити собі життєві ситуації, комунікабельність, імпульсивність, самовпевненість, сміливість, енергійність, працездатність, схильність до істеричної поведінки [31, с. 125–126, 144–145]. У листах містяться численні скарги оточуючих на грубість В. Винниченка, яку породжувала пряmlinійність. Тим не менше, він був дуже товариською людиною, яка тепло і щиро ставилася до оточуючих. Чесність у стосунках була для Володимира Кириловича однією з обов’язкових умов. Також у листуванні відображено його ставлення до грошового питання та матеріальних цінностей. Аналіз подій, пов’язаних з народженням і смертю дитини (а листування – єдине джерело інформації про цей сюжет), демонструє здатність В. Винниченка не без вагань і не без страждань, але холоднокровно і продумано, пере-

⁵ Людина з холеричним темпераментом має сильну нервову систему та неврівноважену поведінку. Вона швидко переключається з однієї справи на іншу, але її нестримність у поведінці зменшує сумісність з іншими людьми. [31, с. 68–69]

ступаючи через почуття та життя інших, досягати власних цілей. Ця ситуація як екстремальна виявляє те, що наріжним каменем існування для В. Винниченка було власне Его, яке включало погляди, ідеї, самореалізацію, саморозвиток, здійснення виключно власної волі.

Таким чином, епістолярна спадщина В. Винниченка є незамінним джерелом для розуміння його контраверсійної особистості, для відтворення його психологічного і, ширше, просопографічного портрета.

Джерела та література:

1. *Гусев В., Лозинська Л.* Дещо з непрочитаних сторінок життя В. Винниченка // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 34–39.
2. *Панченко В.* Магічний кристал. – Кіровоград, 1995. – 234 с.
3. *Панченко В.* Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1998. – 272 с.
4. *Панченко В.* Володимир Винниченко: парадокси долі й творчості. – К., 2004. – 287 с.
5. *Миронець Н.* Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації // Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету. – Сер.: філологічні науки. – Вип. 27. – 2000. – С. 9–17.
6. *Миронець Н.* Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // Кур'єр Кривбасу. – 2001 – №138. – С. 92–130; №139. – С. 96–137; №140. – С. 54–193; №141. – С. 78–116.
7. Листування М. Коцюбинського з В. Винниченком / Вступ, тексти листів та примітки підг. П.М. Федченко // Радянське літературознавство. – 1988. – №2. – С. 37–60.
8. *Крутікова Н.* Винниченко В. Невідомі листи Винниченка до Олеся // Слово і час. – 1992. – №1. – С. 28–32.
9. Листування Максима Горького з Володимиром Винниченком (1908–1909р.р.) // СіЧ. – 1993. – №2. – С. 46–58.
10. *Миронець Н.* Листування Євгена Чикаленка з Володимиром Винниченком // Українське слово. – 1996. – 15 лютого.
11. *Миронець Н.* Листування Є. Х. Чикаленка з В. К. Винниченком та П. Я. Стебницьким // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 119–135; №6 – С. 103–122.
12. Листування Володимира Винниченка і Євгена Чикаленка (1902–1916). Вступне слово Н. Миронець і В. Панченка // Вежа. – 1997. – № 8–9. – С. 187–220.

13. *Миронець Н.* “Історія наша се... боротьба за національне існування...” (Листування Є. Х. Чикаленка з В. К. Винниченком) // Пам’ять століть. – 2001. – № 6. – С. 3–33; 2002. – № 1. – С. 6–33; 2002. – № 5. – С. 28–34; 2002. – № 6. – С. 115–145.
14. *Кузьменко В.* Володимир і Розалія Винниченки. З подружнього листування (1914) // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 65–79.
15. *Заболотна Т.* З листування Володимира Винниченка і Розалії Ліфшиць // Київська старовина. – 2003. – №2. – С. 81–89.
16. *Миронець Н.* Епістолярний діалог Володимира Винниченка з Розалією Ліфшиць (1911–1918) // Слово і час. – 2007. – № 9. – С.48–56; № 10. – С.62–69; 2008. – № 1. – С.78–83; №3. – С.80–86; № 6. – С.98–102.; № 7. – С.60–66; № 8. – С.88–98.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1823. – Оп.1. – Спр. 32.
18. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 2. – Спр. 9.
19. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАНУ (далі – ІР НБУВ). – Ф. 293. – № 21–56; № 202–260.
20. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 24, 25.
21. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 27.
22. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 28, 29.
23. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 30.
24. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 33.
25. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 34.
26. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 23.
27. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 34.
28. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 37.
29. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту української літератури імені Т. Шевченка НАН України (далі – ВР ІЛШ). – Ф. 171. – Спр. 130–225.
30. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп.1. – Спр.31.
31. *Щёкин Г.* Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению. – К., 1995.
32. *Винниченко В.* Щоденник. Т. 1. – Едмонтон – Нью-Йорк. – 1980.
33. *Винниченко Р.* Як писав свої літературні твори Володимир Винниченко // Україна. – 1992. – №11. – С. 10–11.
34. *Жулинський М.* “Яке велике щастя я мала...”: Радощі і печалі Розалії Винниченко // Україна. – 1991. – №10. – С. 15–17.
35. ВР ІЛШ. – Ф. 78. – Спр. 819.

36. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 38.
37. Конончук Н. О психологическом смысле суицидов // Психологический журнал. 1989. – № 5. – С. 95–102.
38. Винниченко В. Щоденник. 1921 – 1925. – Т. 2. – Едмонтон – Нью-Йорк. – 1983.
39. Листування з Д. Нитченком // Березіль. – 1993. – № 7-8. – С. 44–59.
40. Хорни К. Самоанализ. – М., 2002.
41. Фрейд З. Психология бессознательного. – М., 1990.
42. Володимир Винниченко. Щоденники // Київська старовина. – 2001. – № 5.

Ірина Сахно (*Київ, Україна*) Листування В. Винниченка як джерело дослідження його психологічного портрета

В даній статті аналізується листування Володимира Винниченка, видатного письменника, політика і непересічної особистості, з метою окреслити його психологічний портрет. Автор використовує як опубліковані джерела, так і листи, ще не залучені до наукового обігу.

Ключові слова: В. Винниченко, психологія, листування, історичне джерело, просопографія.

Ірина Сахно (*Киев, Украина*) Переписка В. Винниченко как источник исследования его психологического портрета

В данной статье анализируется переписка Владимира Винниченко, величайшего писателя, политика и выдающейся личности, с целью описания его психологического портрета. Автор использует как опубликованные источники, так и письма, еще не введенные в научное использование.

Ключевые слова: В. Винниченко, психология, переписка, исторический источник, просопография.

Iryna Sakhno (*Kyiv, Ukraine*) **V. Vynnychenko's correspondence as a source to investigation his physiologic portrait.**

This article analyzes the correspondence of Volodymyr Vynnychenko, a prominent writer, politician and uncommon person, to draw his prosopographical portrait. The author have used as the published sources, so the letters, that weren't entered into scientific circulation.

Keywords: V. Vynnychenko, psychology, correspondence, historical source, prosopography.